

NYA AVHANDLINGAR

Jonas Engman: *Rituell process, tradition och media. Socialdemokratisk första maj i Stockholm*. Carlssons, Stockholm 1999. 200 s., ill. English summary. ISBN 91-7153-929-8.

Avhandlingen *Rituell process, tradition och media* behandler sosialdemokratisk 1.mai-feiring i Stockholm. Opplegget for undersøkelsen er historisk, i den forstand at perspektivet går tilbake til den første feiringen i forrige århundre, i 1890, og deretter strekkes opp til nåtiden. Hovedfokus ligger på utvalgte fire perioder: tiden 1890–1910, 1932–1945, 1960–69 og til slutt 1990–96. Likevel er dette ikke først og fremst en historisk eller kulturhistorisk avhandling. Vel så viktig er den *ritualteoretiske* innfallsvinkelen som anlegges på materialet. Med bakgrunn i blant annet Barbara Myerhofs og Victor Turners teorier beskrives ritualet som en symbolsk form, definert av tid og rom. Det utfoldes gjennom bruk av bestemte symboler og troper, som f.eks. metafor og ironi. Gjennom dette blir ritualet i stand til å konkretisere og kroppsliggjøre en politisk ideologi. 1.mai-feiringens formale grunntrekk er demonstrasjonen, som beskrives som en undergruppe av den rituelle genren *prosesjon*. Den kan defineres som en gruppe mennesker som i fellesskap beveger seg fra et fysisk sted til et annet, hvor igjennom deltagerne samtidig gjør en symbolsk reise i rommet. Demonstrasjonen kjennetegnes av disiplin, orden og målrettethet – til forskjell fra andre former for prosesjon som f.eks. karnevalsopptog. Avhandlingen fokuserer på hvordan dette formelle grunntrekket formes, endres og utvikles gjennom en hundreårsperiode: Hvilke troper taes i bruk og hvilke budskap kommuniseres – ikke bare eksplisitt og direkte gjennom parolene, men også mer indirekte og subtilt gjennom ritualets egen dramaturgi og de muligheter som den gir. Problemstillingen er dobbel. Målet er på den ene side å undersøke hvordan 1.mai-markeringene rent faktisk er blitt avvirket gjennom den tiden de har eksistert, altså å vise hva som *skjedde*. På den annen side søker avhandlingen også å analysere hvordan demonstrasjonene er blitt *omtalt* i sin samtid.

Et annet hovedgrep i undersøkelsen er fokuseringen på *tradisjon* og tradisjonisering. Avhandlingen fokuserer på tradisjonsbegrepet som sådan, og utvikler det som analytisk redskap. Samtidig påvises det hvordan 1.mai-demonstrasjonene og den kontinuerlige offentlige debatten *omkring* dem, gjennom hele perioden *selv* har vært opptatt av tradisjon og tradisjonsforståelse. Det finnes en godt utviklet *tradisjonsretorikk* omkring 1.mai-feiringen. Tradisjonsbegrepet blir på denne måte både en tematikk (gitt av materialet) og et analytisk grep (valgt av forskeren). Forståelsen av tradisjonsbegrepet tar utgangspunkt i Handler og Linnekins formuleringer, og ser tradisjon som modeller av det forgangne i nuet. Ut fra dette blir tradisjon å forstå som en skapende prosess der historien er en viktig bestanddel. Den fungerer som råstoff for en kontinuerlig formgivende aktivitet, der mennesker gjør krav på å sitere den, eller representere den. Avhandlingens tredje grep, som også gjenspeiles i tittelen, er fokusering på media og på medienes betydning for ritualets og budskapets utforming. I motsetning til begrepene rituale og tradisjon, er imidlertid dette aspektet i langt mindre grad gjort til gjenstand for en egen teori-diskusjon i avhandlingens innledende deler.

Avhandlingens materiale er stort og mangesidig, og forfatteren fortjener ros for å ha klart å håndtere det på en ryddig og disiplinert måte. Grovt kan det deles i to typer, det eldre, historiske og det nyere, som er skapt gjennom eget feltarbeid. Det historiske består av pressemateriale, politirapporter, samt materiale fra sosialdemokratenes egne organisasjoner. Det egentlige feltmaterialet består av opptegnelser, video-opptak og en del intervjuer fra 1.mai-feiringen på 1990-tallet.

Disposisjonen i avhandlingens analysedel er organisert kronologisk. Fremstillingen begynner med en presentasjon av 1.mai-demonstrasjonen i Stockholm i 1890, men går også inn på en bredere diskusjon om 1.mai-feiringens røtter. Selve 1.mai-feiringen har sin bakgrunn både i den franske revolusjonens offentlige fester, i 1848-revolusjonens demonstrasjoner, og i den tidlige arbeiderbevegelsens streiker. Samtidig kan det også påvises røtter f.eks. til tradisjonelle vårfester og til

folkelige opptøyer og mer eller mindre aggressive skjemt. Markeringen av 1.mai i Stockholm i 1890 trakk omkring 20.000 mennesker. Feiringen ble en mediebegivenhet, og kom på den måten til å involvere langt flere mennesker enn dem som rent faktisk deltok. De konservative og liberale kommenterte begivenhetene i sine aviser og påpekte særlig den disiplin og orden som arbeiderne hadde utvist. Blant sosial-demokratene selv ble også dette understreket med stolthet. Å vise at man kunne opptre på denne måten, signaliserte i seg selv arbeiderklassens inntreden som ansvarlige aktører på den politiske scenen: Det var ikke ville horder som fylte gatene, men «skjøtsamme» individer som ikke bare fremmet krav, men som også hadde vilje til å ta et samfunnsmessig ansvar. På alle hold ble demonstrasjonen tolket ut fra en vår-symbolikk – her dreidde det seg om vekst og fremtidshåp, om grøde, fruktbarhet og gjenfødelse. På denne måten kunne demonstrasjonen (og forsåvidt også omtalen av den) både trekke veksler på eldre vårtradisjon, og ikke minst på en borgerlig, idealisert fortolkning av denne, *samtidig* som arbeiderne innenfor disse rammene kunne presentere seg selv som «det nye» – vårkreftene, de som representerte brudd og endring, ny vekst og forløsning av nye krefter.

Gjennom den neste perioden (1932–45) blir tematikken i demonstrasjonene en noe annen. Mange av de tidlige kravene var innfridd og sosialdemokratiet var blitt en maktfaktor i samfunnet, en pådrivende kraft for byggingen av det moderne Sverige. 1.mai ble «folkets dag» fremfor «arbeiderklassens dag». Dagen fikk en nasjonal betydning og 1.mai-feiringen ble tolket som en fest i fortsettelse av presumptivt «urgamle», mytisk svenske tradisjoner. Arbeiderklassen selv fremstod som identisk med det svenske folket, arvtager etter de førkapitalistiske bøndene, og sosialdemokratiet som den egentlige forsvarer – eller virkeliggjører – av både nasjonale og folkelige verdier. Utbruddet av 2.verdenskrig medførte en forsterkning av disse tendensene i retning av samling og harmonisering. De første krigsårene ble 1.mai-demonstrasjonen forvandlet til borgertog der alle demokratiske partier ble invitert til å delta, og der friheten og det nasjonale stod i sentrum.

I tiden etter 2.verdenskrig ble *solidaritet* et sentralt tema i 1.mai-feiringene. Begrepet ble forstått internasjonalt, man solidarisererte seg med frigjøringsbevegelser i den 3.verden, samtidig som protester mot USA's krigføring i Vietnam kom til å stå sentralt. Like viktig ut fra avhandlingens perspektiv er det imidlertid at også tradisjonsretorikken omkring 1.mai og 1.maidemon-

strasjoner endret seg i denne perioden. «Tradisjon» var blitt et problem for en arbeiderbevegelse som hadde sittet i regjeringsposisjon i mange år, og som i en viss forstand var blitt identisk med det bestående og det etablerte i samfunnet. «Tradisjon» ble et symbol for det tunge, det satte, det bakstreverske. I forbindelse med 1.mai.-demonstrasjonene ble denne problematikken også mer spesielt knyttet til en oppfatning av arrangementene som for sterkt preget av alvor: De var tunge, kjedelige, lite imøtekommende overfor både nye ideer og nye mennesker. Noen mente at hele ritualet burde avskaffes, andre ropte på endringer i den dramaturgiske formen – demonstrasjonen måtte være morsommere, mer lekende, mer iøyenfallende. Tendensen til endringer i denne retningen faller også sammen med en ny mediesituasjon: Med TV-dekning av arrangementet ble nye og andre uttrykksformer prioritert. Det gjaldt å organisere demonstrasjonen på en slik måte og med slike midler at den «syntes» best mulig på TV.

Siste del behandler 1990-årene. I motsetning til de tidligere avsnittene som bygger på analyse av arkivstoff, er denne delen av avhandlingen i all hovedsak basert på feltarbeid skapt gjennom observasjon – dels som tilskuer til 1.mai-demonstrasjonen, dels også som aktiv deltager i den. Dette gjør at denne delen får en noe annen karakter enn de øvrige. Ikke bare er materialet *fyldigere*, det er også til en viss grad av en *annen art*. Tydeligst kommer dette kanskje til uttrykk ved at feltmaterialet kan sies å ha et «metanivå» som mangler i det øvrige – det vil si at materialet til en viss grad kommenterer seg selv. Avhandlingens analyse bygger i sin tur på dokumentasjon av *begge* disse uttrykkene eller nivåene. Analysen fokuserer på ambivalensen i 1990-årenes 1.mai-demonstrasjoner. Delvis er den knyttet til de forsåvidt lojale deltageres kritikk av sosialdemokratiet, delvis også til deres tvilrådige holdning til selve 1.mai-ritualet. Ironi og lekende, karnevaleske innslag har fått en relativt stor plass i demonstrasjonen – dette blir nettopp *ambivalensens* troper og uttrykk. Samtidig vises det til en stadig mer kritisk tradisjonsretorikk, der tendensen til å oppfatte «tradisjon» som bakstreversk etterhvert står sterkt innen sosialdemokratiets egne organisasjoner.

Ritualperspektivet har vist seg fruktbart for undersøkelsen, men reiser også en del spørsmål som ikke fanges opp av de teoriene som er lagt til grunn. Kildematerialet selv tematiserer tydelig spørsmål omkring ritualet som et mål i seg selv versus ritualet som middel til å oppnå noe fremtidig. I sitt utgangspunkt var 1.mai-

demonstrasjonen et kampmiddel – målene var lovfestet normalarbeidsdag, allmenn stemmerett osv. Men samtidig betød den i seg selv også fra første stund realiseringen av en bestemt virkelighet – de disiplinerte arbeiderne, fellesskapet, ansvarsvilje osv. Allerede etter få år tok dessuten diskusjonen omkring demonstrasjonene fatt i denne dobbeltheten. Avhandlingen viser eksempelvis i sin behandling av mellomkrigstiden på hvordan det ble et problem for sosialdemokratene å finne argumenter for å holde fast ved den årlige demonstrasjonen etter at de vesentligste politiske kravene var blitt innfridd. Forsvaret for 1.mai-markeringen var *delvis* at den hadde en verdi i seg selv, som anskueliggjøring av felleskap og styrke, og *samtidig* at den var et politisk kampmiddel. Den samme diskusjonen kommer opp på nytt bl.a. i behandlingen av 1960-tallet, og må kunne sies å være en generell problematikk i debatten omkring 1.mai-feiringene. Det er i seg selv interessant at denne dobbeltheten finnes, nærmest kontinuerlig, i den offentlige retorikken omkring betydningen av 1.mai. Derimot finner jeg det langt mer problematisk at dobbeltheten ikke er grundigere diskutert i avhandlingen. Muligens skyldes dette at problematikken ikke fanges opp av de ritualteoriene som avhandlingen bygger på. Konsekvensen blir imidlertid at avhandlingen noe ureflektert reproducerer materialets problematikk, fremfor å avklare den.

Avhandlingens annet hovedgrep er knyttet til en diskusjon omkring tradisjon og tradisjonisering. Såvel diskusjonen av begrepet i faghistorisk sammenheng som brukes av det innenfor avhandlingens egen analytiske kontekst, må karakteriseres som meget vellykket. Det kan likevel innvendes at den faghistoriske presentasjonen kanskje er noe for kortfattet og kompakt, slik at det blir vanskelig å få tak i hvor forfatteren selv vil plassere seg i forhold til den fagtradisjonen som beskrives. Mer interessant er det kanskje likevel å relatere forfatterens egne synspunkter på tradisjon til sider ved den aktuelle modernitetsdebatten. På s. 28 sier Engman at «min utgangspunkt är att traditioner finns där människor talar om tradition, där det finns en diskurs om tradition». Tradisjon knyttes altså til en refleksiv bevissthet hos tradisjonsbærerne. Denne definisjonen sier dermed at tradisjon ikke bare er noe som finnes til, men også noe som artikuleres, noe man «taler om» – den er tematisert. Enda sterkere uttrykkes det på s. 33. Her sies det: «traditioner existerar inte om det inte talas om tradition: tradition förutsätter en diskurs om tradition och kontinuitet». Denne forståelsen viser seg fruktbar

i forhold til avhandlingens behandling av fenomenet *tradisjonisering*. Samtidig er den imidlertid noe oppsiktsvekkende i forhold til en eldre tradisjonsforståelse, både i etnologien og ellers. Det er ikke uvanlig å oppfatte tradisjon som noe relativt *ubevisst* for tradisjonsbærerne, tradisjonell oppførsel er f.eks. «det man bare gjør» og verken diskuterer eller stiller spørsmålsteget ved – før det evt. dukker opp en etnolog på feltarbeid. Tradisjon er forståelsesformer, handlemåter, fortellinger, kunnskap som overføres på en relativt uproblematisk måte, og som dermed også gir tilværelsen forutsigbarhet og faste rammer. På denne måten blir tradisjonsbegrepet beslektet med Habermas' begrep *livsverden*. Dette er også et vanlig syn innen modernitetsteorien. Anthony Giddens setter eksempelvis opp en klar motsetning mellom modernitet og tradisjon. Ikke bare er de to kjennetegnet av stikk motsatte kvaliteter, konsekvensen av dette blir også at tradisjonen (i allfall i ekte form) forsvant med moderniteten. Det skjedde nettopp på grunn av modernitetens refleksivitet, pluralisme, de mange valgmuligheter, individualiseringen osv. Man kan selvfølgelig hevde at dette er lite annet enn en generalisert, sosiologisk versjon av Alan Dundes' velkjente «devolutionary premise in folklore theory», men Giddens' synspunkter har likevel hatt stor innflytelse – også innenfor kulturforskningen. Zygmunt Bauman er noe mer raffinert. Også han opererer med et grunnleggende og prinsipielt skille mellom det moderne (evt. postmoderne) og det før-moderne, og også han mener at det skjedde noe med tradisjonen i og med moderniseringen. Men i en viss forstand hevder Bauman at tradisjon først og fremst hører til i det moderne. Det før-moderne mennesket levde i en verden av vaner, rutiner og nedarvede handlemåter som det ikke ble stilt spørsmål ved. Det moderne mennesket lever derimot i en verden av kontinuerlige valg. Her er «tradisjon» hele tiden ett av de valgene det er mulig å gjøre, samtidig som tradisjon dermed ikke bare knyttes til pluralisme og individualisme, men nettopp til refleksivitet og argumentasjon – nettopp det som du altså kaller en «diskurs om tradisjon». Forfatterens synspunkt er således mer på linje med Baumans. Bauman kan imidlertid ikke dy seg – med en antydning om manglende autentisitet sier han også at denne moderne formen for tradisjon egentlig er *tradisjonisme*. Den før-moderne formen kaller han på sin side bare for «vane», men unngår likevel ikke å signalisere at denne på et vis er «mer ekte» enn vår tids. Man kunne ønske at denne diskusjonen i noe større grad var trukket inn i

avhandlingen, blant annet fordi forfatterens behandling av begrepet «tradisjonisering» antagelig ville kunne gi interessante korrektiv til en del av de mer mekanistiske aspektene ved modernitetsteorien.

Avhandlingen behandler et stort materiale og et stort tidsspenn. Dette har skapt enkelte metodiske problem, som tildels er blitt stående uløst. Problemstillingen for hele avhandlingen er dobbel. Analysen skal *både* få frem hva som foregikk under 1.mai-feiringene og undersøke hvordan dette ble omtalt. I kapitlene 3, 4 og 5 er undersøkelsen basert på et historisk materiale, i all hovedsak skriftlig. I kapittel 6, der det er 1990-tallets 1.mai-feiring som behandles, blir materialbruken en annen. *Tillegg* til de samme typene skriftlig materiale som brukes i de øvrige kapitlene, brukes det også feltmateriale, skapt gjennom forfatterens egen delttagelse i demonstrasjonene. Slik kapittelet er blitt, har denne kildetyperen, som altså består av opptegnelser om egne erfaringer, video-opptak og intervjuer foretatt i forbindelse med arrangementene, fått en absolutt dominerende plass. Materialbakgrunnen er dermed fyldigere her enn i de andre kapitlene, samtidig som hoveddelen av materialet er av en definitivt *annen art*. Og dermed gir det også et grunnleggende annet perspektiv. Det eldre materialet gjør at forskeren står «utenfor» og forsøker å «kikke inn» på 1.mai-feiringene «gjennom» materialet. Med feltmaterialet står forskeren «inne» i materialet, midt i det, og skriver *ut fra* egne erfaringer, egen delttagelse. Det gir en prinsipiell forskjell som ikke bare dreier seg om *mengde* tilgjengelig informasjon, forskjellen er også av kvalitativ art. Fordi noe av hensikten er å sammenligne 1.mai-feiringer fra ulike perioder, blir dette et problem – man sammenligner simpelthen ikke samme sak. Som en aksentuering av dette kommer avhandlingens annet hovedperspektiv: Målet er ikke bare å finne ut hva som hendte, men også hvordan det ble omtalt. En av avhandlingens hovedkonklusjoner er påstanden om en økende grad av ambivalens overfor 1.mai-feiringen, også blant de mest trofaste deltagere. Dette kommer frem blant annet gjennom påvisningen av stadig flere karnevaleske innslag, økende bruk av ironi og kanskje også en tiltagende individualisering av synspunkter og motivasjoner. Spørsmålet blir imidlertid om ikke de påviste tendensene er – om ikke skapt, så iallfall forsterket – av metodikken og materialet. Gjennom eget feltarbeid er det uendelig mye lettere å få øye på tvil, ambivalens og ironi: Man er der, ser alle de avvikende innslagene, de individuelle særhetene, alt det som «ikke stemmer»

med det overordnede, velorganiserte opplegget. Gjennom intervjuer underveis får man tilgang til deltageres kommentarer til det som skjer, deres tvisyn, deres personlige tvil, deres skjeve smil. Hele materialet får et meta-nivå, det kommenterer seg selv. Samtidig er dette et nivå som man nettopp meget lett kan forestille seg at forsvinner i skriftlig materiale av mer formell art – som altså politirapporter, avisreportasjer og møtereferat. Den ambivalensen som påvises *kan* dermed være et særtrekk for 1990-tallets demonstrasjoner. Men den *kan* også være et produkt av feltmaterialets art. Den viktigste innvendingen er likevel at dette spørsmålet egentlig ikke lar seg avgjøre – det finnes ikke eldre materiale å sammenligne med.

Innvendingene til tross, avhandlingen *Rituell process, tradition och media* er et meget godt og vellykket gjennomført prosjekt med et klart perspektiv og en stringent disposisjon. Ritualteorien har vist seg å fungere som er fruktbart analytisk redskap, som ikke bare gir spennende svar, men som også har gitt et middel til å håndtere et materiale som fort kunne bli overhåndtagende stort, og som dessuten lett kunne ført til at man fortapte seg i delproblemer som ville være mindre interessante i en etnologisk sammenheng. Undersøkelsen plasserer seg klart inn i en skandinavisk etnologisk-folkloristisk fagtradisjon, der studiet av skikker er et klassisk emneområde. Ritualstudier – eller studier som anlegger et klart ritualperspektiv – er en del av dette forskningsfeltet. Det er interessant å se dette perspektivet anvendt systematisk på et moderne materiale. En undersøkelse av 1.mai-demonstrasjoner gir kanskje først og fremst assosiasjoner i retning av politisk historie. Det etnologiske perspektivet har imidlertid her vist seg som et redskap til å utvinne en annen type kunnskap. Det er imidlertid også grunn til å påpeke at avhandlingen ikke bare er et *kunnskapsmessig* tilskudd til et veletablert forskningsfelt, men at den også lykkes i å tematisere noe som nødvendigvis er et grunnleggende tema innen tradisjonsforskningen, nemlig selve tradisjonsbegrepet, eller «tradisjonsdiskursen». Det er en stor styrke ved avhandlingen at den lykkes i sin ambisjon om å behandle tradisjonsbegrepet på to måter samtidig, og dermed skaper en spennende analytisk dialog: Tradisjon og tradisjonisering fungerer som forskerbegrep, samtidig som avhandlingen fokuserer på samfunnets tradisjonsretorikk og gjør den til gjenstand for analyse.

Anne Eriksen, Oslo